PREMISE PENTRU O CERCETARE STILISTICO-PRAGMATICĂ A ARTICOLULUI HOTĂRÂT ÎN LIMBA ROMÂNĂ

MARIA ALDEA
Universitatea «Babeş-Bolyai»
Cluj-Napoca, România

0. Problema articolului[1] românesc a suscitat atenţia cercetătorilor români şi străini. Lucrările consacrate acestuia îl tratează fie la nivel gramatical (morfo-sintactic), fie la nivel stilistic (valori afective), însă, ambele abordări se circumscriu planului limbii ca sistem. Lucrarea noastră îşi propune drept obiect de cercetare studiul articolului hotărât la nivel stilistico-pragmatic, înţelegând prin stilistico-pragmatic nivelul vorbirii, limbajul oral. Oprindu-ne doar la studiile consacrate analizei valorilor afective ale articolului în limba română, constatăm că acestea sunt foarte puţine[2], de aici, gradul de dificultate pe care-l ridică o asemenea abordare.

Apelând la concepţia coşeriană asupra vorbirii, vom arăta, pe de o parte, că, spre deosebire de valorile realizate în planul limbii, articolul hotărât funcţionează diferit la nivelul vorbirii, înregistrând alte valori şi, pe de altă parte, vom căuta să-l încadrăm în grupul determinanţilor numelui, oferind, astfel, puncte de plecare pentru o analiză stilistico-pragmatică a acestuia.

1. Pornind de la dihotomia saussuriană **langue**/**parole**,[3] Coseriu (1994: 52-60) o va reinterpreta, considerând, pe de o parte, că **vorbirea** trebuie să fie luată ca bază, «necesităţile şi funcţiunile din vorbire […] ca măsură pentru toate manifestările limbajului, chiar şi pentru ceea ce este limba în vorbire […], fiindcă vorbim totdeauna o limbă» şi, pe de altă parte, distingând în cadrul **limbii** între o *limbă istorică*, înţeleasă ca «o limbă care s-a dezvoltat în istorie, cu o sumă de tradiţii comune, şi care se recunoaşte ca limbă de către proprii ei vorbitori, şi de vorbitorii altor limbi» şi o *limbă funcţională*, limba care funcţionează în discursuri, un sistem lingvistic unitar «sintopic, sinstratic şi sinfazic». Prin urmare, propunem

[1] În limba română, după structura lexicală formală, articolul se clasifică în: articol hotărât (*-l*, *-a*, *-i*, *-le*, *-lui*, *-ei*, *-lor*), articol nehotărât (*un*, *unui*, *o*, *unei*, *nişte*, *unor*), articol posesiv genitival (*al*, *a*, *ai*, *ale*, *alor*), articol demonstrativ adjectival (*cel*, *celui*, *cea*, *celei*, *cei*, *cele*, *celor*).

[2] Florica Dimitrescu: «Observaţii asupra valorilor afective ale articolelor nehotărâte în limba română». *Studii şi cercetări lingvistice*, nr. 1-2 (1954), pp. 93-97; Valeria Guţu-Romalo: «Unele valori ale articolului în limba română actuală». *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*. Bucureşti, 1958, pp. 365-371; Ecaterina Mihăilă: «Utilizări ale articolului în poezia actuală». *Studii şi cercetări lingvistice*, nr. 5 (1985), pp. 427-430; Rodica Ocheşeanu: «Observaţii asupra folosirii articolului genitival în limba presei actuale». *Limba Română*, nr. 4 (1957), pp. 27-30; L[iviu] O[nu]: «Valoarea stilistică a articolului nehotărât». *Steaua*, nr. 3 (1955), pp. 120-122; R. Piotrovski: «Întrebuinţarea artistică a articolului la scriitorii români». *Studii şi cercetări lingvistice*, nr. 3 (1960), pp. 625-632; R. Piotrovski: «Articolul hotărât şi cel nehotărât în proza şi în poezia românească». *Cercetări de lingvistică*, nr. 1 (1965), pp. 143-146.

[3] În accepţia lui Saussure, **langue** reprezintă sistemul lingvistic care se realizează în vorbire şi aparţine societăţii, iar **parole** este realizarea individuală a limbii.

BDD-A5219 © 2003 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:36:10 UTC)

ca analiza articolului hotărât să se facă prin raportare la cele două planuri enunţate mai sus: planul limbii şi planul vorbirii.
2. Precizăm, în continuare, valorile atribuite articolului hotărât în planul limbii, valori pe care le-am prezentat detaliat într-o altă lucrare.[4]

2.1. În planul limbii, în analiza articolului se conturează două direcţii de interpretare, anume (1) o direcţie clasică, care consideră articolul ca parte de vorbire,[5] adică cuvânt, şi (2) o direcţie structuralistă, care acordă articolului statutul de morfem al categoriei gramaticale a determinării, a patra categorie gramaticală a numelui. În susţinerea acestei de-a doua interpretări, aduc argumente majoritatea cercetătorilor,[6] care au considerat că a patra categorie gramaticală a substantivului, categoria gramaticală a determinării, cuprinde, în limba română, trei termeni:[7] articol hotărât, articol nehotărât şi articol Ø, întrucât «articolul exprimă valori nu noţiuni» (Diaconescu 1961: 168). Aşadar, articolul românesc exprimă trei valori: (a) nedeterminat, când substantivul este nearticulat, (b) determinat —indefinit, când substantivul este articulat indefinit— şi (c) determinat —definit, când substantivul este articulat definit—, şi realizează trei opoziţii:

1. (a) nedeterminat – (b) determinat nehotărât;
2. (a) nedeterminat – (c) determinat hotărât;
3. (b) determinat nehotărât – (c) determinat hotărât (Guţu-Romalo 1967: 229).

Observaţie: Din punctul nostru de vedere, emitem ipoteza că opoziţia ar trebui să se realizeze între **determinare** (substantiv+articol hotărât) / **nedeterminare** (substantiv+articol Ø), întrucât orice opoziţie se realizează între doi termeni, terţul sau al treilea termen fiind exclus. Această opoziţie a fost analizată de E. Vasiliu (1952: 32-36) şi de Valeria Guţu-Romalo (1958: 365) în termenii *abstract/concret*, de Şt. Iacob (1957: 17) – *parte/întreg*, de Ion Coja (1983: 240) – *cunoscut/necunoscut*, de Ana Vrăjitoru (1995: 3-7) – *particular/general* etc.

2.2. Argumentele pro şi contra pentru una sau alta din interpretări, ne-au determinat să propunem o altă interpretare a articolului hotărât, anume cea de flectiv cazual. Expunem aici argumentele noastre.
2.2.1. Analizând definiţia morfemului, «cea mai mică unitate dotată cu sens», D.D. Draşoveanu (1994-1995) sesizează că «sub morfem se cuprind şi segmentele constante din

---

[4] Vezi Maria Aldea: «Conceptul de "articol" în limba română: cercetare bibliografică». *Lingua. A. Lingvistică*, anul I (2002), pp. 41-53.

[5] Argumentele aduse în sprijinul acestei interpretări se bazează pe următoarele particularităţi: (a) are origine pronominală (provine din demonstrativul latin *ille*), (b) manifestă independenţă formală (mai ales, cele nehotărâte, posesive şi demonstrative), fapt ce permite intercalarea unor determinanţi, (c) caracterul analizabil al structurii interne în rădăcină (*l-*, *un-*) şi desinenţe (*-ui*, *-or*).

[6] Paula Diaconescu, Valeria Guţu-Romalo, Al. Graur, I. Iordan, Al. Niculescu, I. Coteanu, Vl. Robu, D. Irimia, I. Coja ş.a.

[7] Cei mai mulţi lingvişti sunt de acord că articolul posesiv genitival şi cel demonstrativ adjectival nu pot fi incluse printre morfemele categoriei determinării, pentru că ultimele cercetări au demonstrat comportamentul şi statutul pronominal al acestora. Vezi, în acest sens, Manoliu-Manea (1968), Draşoveanu (1997: 101-106), Neamţu (1970: 313-322, 1993: 191-203, 1997-1998). De asemenea, există situaţii în care atât articolul hotărât, cât şi cel nehotărât nu reprezintă morfeme ale determinării, ci sunt pur şi simplu elemente formative în structura unor cuvinte, cum ar fi, de exemplu, cazul structurilor pronominale de tipul *dânsul*, *altul* etc., al numeralelor ordinale de tipul *al doilea*, *al treilea* etc., al prepoziţiilor cu genitivul *împotriva*, *contra* etc., al substantivelor de tipul *lui Jeni*, *un Creangă* etc.

BDD-A5219 © 2003 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:36:10 UTC)

paradigme: rădăcina, tema lexicală, sufixele derivative. Neajunsul major al noii accepţii a morfemului este că, totul fiind morfem, se şterge diferenţa dintre «sensul lexical» şi «sensul gramatical», făcându-se, implicit, imposibilă definirea categoriei gramaticale. Cât priveşte diferenţierea morfemului în (a) morfem radical sau tematic şi (b) morfem gramatical, aceasta nu reprezintă decât un paliativ în care se conţin fie, ca în (a), o contradicţie în termeni, fie, ca în (b), un pleonasm în spatele căruia stă, de fapt, un altul, şi mai jenant, cel de morfem morfologic» şi propune ca «elementul variabil din paradigma unuia şi aceluiaşi cuvânt» să fie numit flectiv, nu morfem, pe baza considerentelor enumerate anterior. Prin urmare, «Sub aspect formal, flectivul este elementul variabil din paradigmele flexiunii. Considerat drept componentă a solidarităţii conţinut-expresie, flectivul este segmentul de expresie al unei categorii gramaticale, iar categoria gramaticală este conceptul exprimat printr-un flectiv» (Draşoveanu 1994-1995).

2.2.2. Aşadar, acceptând această precizare, vom afirma că articolul hotărât nu este morfem al categoriei gramaticale a determinării, ci este flectiv cazual, marcă a categoriei gramaticale a cazului. În interpretarea articolului hotărât ca flectiv cazual aducem, pe lângă clarificarea terminologică de mai sus, următoarele argumente:

(1) este un element dependent care întotdeauna se grupează cu substantivul pe care-l însoţeşte, neputând exista independent;
(2) nu se poate combina cu mijloacele suprasegmentale, de exemplu, intonaţia, pentru că nu este sintagmă;
(3) are un inventar limitat;
(4) nu poate avea funcţie sintactică;
(5) este singurul care poate face ca orice parte de vorbire să se comporte ca un substantiv şi, în plus, să convertească substantivele proprii în substantive comune.

3. Integrând în cadrul dihotomiei **langue/parole** şi opoziţia **gramatica limbii** *vs.* **gramatica vorbirii**, Coseriu (1985: 208) o defineşte pe cea de a doua precizându-i obiectul: «tehnica generală a activităţii lingvistice» şi sarcina: «de a recunoaşte şi descrie funcţiunile specifice ale vorbirii ca activitate şi de a indica instrumentele ei specifice, care pot fi atât verbale, cât şi extraverbale».

3.1. Înscrisă în această tehnică a vorbirii, a limbajului ca activitate, determinarea este văzută ca suma operaţiilor care «se execută pentru a spune ceva despre ceva prin intermediul semnelor limbii, sau pentru 'a actualiza' şi a orienta spre realitatea concretă un semn 'virtual' (aparţinând 'limbii'), sau pentru a delimita, preciza şi orienta referinţa unui semn (virtual sau actual)» (Coseriu 1985: 209). Nu vom analiza aici determinarea în general, ci ne vom opri doar la determinarea nominală, pentru că se ştie că unul din determinanţii numelui este articolul hotărât (pe lângă celelalte tipuri de articole, adjective, numerale, prepoziţii).

3.2. Pornim în demersul nostru de la distincţia pe care Bally o operează în cadrul determinării nominale între «actualizare» şi «caracterizare», distincţie considerată de Coseriu insuficientă, pentru că aceasta, determinarea nominală, ca să fie completă, ar trebui să cuprindă patru tipuri de operaţii: actualizare, discriminare, delimitare şi identificare. În analiza noastră, ne vom ocupa numai de actualizare, deoarece actualizarea este prima operaţie care e necesară limbajului ca activitate, adică vorbirii, în sensul că orientează un semn virtual, un concept spre o reprezentare reală.

BDD-A5219 © 2003 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:36:10 UTC)

3.2.1. Atunci când actualizăm un concept «îl identificăm cu o reprezentare reală» (Bally 1965: 77), noţiunile abstracte devin concrete, iar «funcţia actualizării e de a transforma limba în vorbire» (Bally 1965: 82). La această accepţie se raliază şi Coseriu (1985: 212), pentru care **actualizarea** este «operaţia prin care semnificatul nominal se transformă de la <esenţă> (identitate) la <existenţă> (ipsitate) şi prin care numele unei <fiinţe> (de ex., *hombre*) devine denotatul unei entităţi (de ex., *el hombre*), al unui <existenţial> căruia identitatea semnificată i se atribuie prin actul însuşi al denotării», pentru că «Numai în vorbire (el hablar) un nume poate denota obiecte» (*idem* 1985: 211). Această trecere de la «esenţă» la «existenţă», de la virtual la concret se face cu ajutorul unor determinatori[8] nominali, de tipul adjectivelor pronominale, al numeralului (cu valoare adjectivală), al prepoziţiilor, al articolului.

3.2.2. În planul vorbirii, în schimb, articolul hotărât se comportă ca/şi este un **actualizator**, adică prezenţa lui pe lângă un nume transformă numele dintr-un concept generic-virtual (*băiat*) într-o reprezentare reală (*băiatul*), adică din sistem, de la semnificaţie, se ajunge la realitatea concretă, la designaţie. Însă, nu putem afirma că articolul hotărât realizează concretizarea singur, ci numai împreună cu intenţia emiţătorului acesta face ca numele să aibă o realizare reală.

Prin urmare, articolul hotărât actualizează identificarea unui obiect cunoscut. Aceasta nu înseamnă că articolul hotărât individualizează prin el însuşi, ci împreună cu contextul verbal şi extraverbal acesta conferă o actualizare substantivului. Această funcţie a articolului hotărât diferă de cea a lui *un*, *o*[9] "articol nehotărât" care actualizează un substantiv ce apare pentru prima dată în discurs.

Dar problema noastră nu îşi găseşte aplicarea în cadrul opoziţiei substantiv + articol hotărât / *un*, *o* + substantiv, ci în termenii opoziţiei substantiv + articol hotărât / substantiv + articol Ø, adică concret / virtual (general).

Aşadar, absenţa articolului hotărât este semnul conceptului şi al genericului; ea poate fi teoretizată dacă analizăm cu atenţie situaţiile de comunicare, de enunţare, sintaxa substantivului (funcţiile sintactice, topica substantivului însoţit sau nu de determinanţi, alţii decât articolul hotărât etc.). De asemenea, prezenţa articolului hotărât e cerută de unele funcţii sintactice ale substantivului (de ex., subiect, complement direct, nume predicativ ş.a.).

3.2.2.1. Prin urmare, articolul hotărât este, în planul vorbirii, un **actualizator**, care arată că obiectul, referentul se presupune că e cunoscut de către interlocutor. Spunem **se presupune**, pentru că la această formulare am ajuns în urma sintetizării şi analizării unor date pe care le-am obţinut pe baza unui anchete.[10] Chestionarul nostru conţinea următoarea întrebare care a fost adresată pe cale directă:

«În următoarele enunţuri: /Băiatul sună la uşă/, /Băiatul meu sună la uşă/, /Băiatul acela sună la uşă/, /Alt băiat sună la uşă/, /Un băiat sună la uşă/, /*Băiat* este un substantiv/ există vreo diferenţă?»

Astfel, am constatat că în conştiinţa vorbitorilor se realizează următoarele opoziţii:

(1) substantiv + articol hotărât / substantiv + articol hotărât + adjectiv posesiv = sens

[8] «Instrumentele verbale care îndeplinesc aceste funcţiuni [*actualizare*, *cantificare*, *selectare*, *situare* (subl. n.)] se pot numi determinatori nominali» (Coseriu 1985: 209).

[9] *Un*, *o* cunosc în limba română trei valori morfologice: numeral cardinal, adjectiv nehotărât şi articol nehotărât.

[10] Ancheta s-a realizat pe un eşantion de 400 studenţi din anii I-IV de la Facultatea de Litere.

BDD-A5219 © 2003 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:36:10 UTC)

cunoscut, general / sens cunoscut, dar precis, exact, concret;
(2) substantiv + articol hotărât + adjectiv demonstrativ / adjectiv nehotărât + substantiv + articol Ø = cunoscut de emiţător, dar posibil să nu fie cunoscut de receptor / este real, dar poate fi necunoscut;
(3) substantiv + articol nehotărât / substantiv + articol Ø = sens cunoscut, general / abstract, necunoscut.

Notăm, aşadar, că gradul de actualizare se manifestă în ordine crescătoare de la o cunoaştere posibilă, reală (*un băiat, alt băiat, acel băiat*) la o cunoaştere generală (*băiatul*) şi, în cele din urmă, la cunoaşterea concretă, precisă (*băiatul meu*).

De asemenea, într-o analiză a discursului, articolul hotărât este considerat anaforă, adică arată că lexemul a fost deja menţionat sau este deja cunoscut.

4. Dacă în planul analizei concrete, distingeam două ipostaze în interpretarea articolului hotărât, pe de o parte, flectiv cazual (vezi *supra 2.2.*) şi, pe de altă parte, element formativ în structura unor anumite construcţii (vezi *nota 7*), la nivel stilistico-pragmatic, putem afirma că articolul hotărât dobândeşte valori noi. Şi anume, acesta devine un actualizator cu o dublă funcţie: actualizează componentul (substantivul) concentrând în acesta unele valori stilistico-semantice[11] de creştere a afectivităţii şi a participării actanţiale şi aşază GN (substantiv + articol hotărât + alţi determinanţi) în centrul discursului, focalizându-l în discurs.

BIBLIOGRAFIE

BALLY, Charles (1965): *Linguistique Générale et Linguistique Française*. Bern.
CÂMPEANU, Eugen (1997): *Stilistica limbii române*. Cluj-Napoca: Quo Vadis.
COJA, Ion (1983): *Preliminarii la gramatica raţională a limbii române. Vol. I. Gramatica articolului*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Pedagogică.
COPCEAG, Dumitru (1964): «Un caz de omitere a articolului în limba română şi în limbile ibero-romanice». *Studii şi cercetări lingvistice* 2: 221-228.
COSERIU, E. (1985): «Determinare şi cadru. Două probleme ale unei gramatici a vorbirii». În: *Ferdinand de Saussure. Şcoala genevеză. Şcoala sociologică. Direcţia funcţională. Şcoala britanică*. Bucureşti, pp. 208-238.
— (1994): *Prelegeri şi conferinţe*. Iaşi.
COTEANU, Ion (1973): *Stilistica funcţională a limbii române*. Vol. I-II. Bucureşti: Editura Academiei.
DIACONESCU, Paula (1961): «Un mod de descriere a flexiunii nominale, cu aplicaţie la limba română contemporană». *Studii şi cercetări lingvistice* 2: 163-192.
DRAGOŞ, Elena (1994): «Considérations sur l'article en roumain (la perspective pragmatique)». *Revue Roumaine de Linguistique* 2: 173-177.
DRAŞOVEANU, D.D. (1994-1995): *Curs de sintaxă*. Ţinut la Facultatea de Litere. UBB. Cluj-Napoca.
— (1997): *Teze şi antiteze în sintaxa limbii române*. Cluj-Napoca: Clusium.
GRAMATICA ACADEMIEI (1963): *Gramatica limbii române*. Ediţia a II-a revăzută şi adăugită.

[11] În plan semantic, articolul hotărât va fi interpretat drept un mijloc de dezambiguizare a numelui. El intră în relaţie cu conceptele pe care le actualizează, fapt ce determină ca sensurile lor să interacţioneze unele cu altele şi, astfel, să ne conducă la ambiguizarea, respectiv dezambiguizarea comunicării.

BDD-A5219 © 2003 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:36:10 UTC)

Bucureşti: Editura Academiei.
GUILLAUME, G. (1969): *Langage et science du langage*. Paris.
GUŢU-ROMALO, Valeria (1967): «Articolul şi categoria determinării în limba română». În: *Elemente de lingvistică generală*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică.
— (1968): *Morfologie structurală a limbii române (substantiv, adjectiv, verb)*. Bucureşti: Editura Academiei.
IACOB, Şt. (1957): «Determinare şi individualizare». *Limba română* 3: 14-21.
IORDAN, Iorgu [*et alii*] (1967): *Structura morfologică a limbii române contemporane*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică.
IORDAN, Iorgu; ROBU, Vladimir (1978): *Limba română contemporană*. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică.
IORDAN, Iorgu (1975): *Stilistica limbii române*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică.
KLEIBER, Georges (1990): *La sémantique du prototype. Catégories et sens lexical*. Paris: Presses Universitaires de France.
MANOLIU MANEA, Maria (1968): *Sistematica substitutelor din limba română contemporană standard*. Bucureşti: Editura Academiei.
NEAMŢU, G.G. (1970): «Despre calitatea de pronume a lui *cel* (*cea, cei, cele*)». *Cercetări de lingvistică* 2: 313-322.
— (1993): «*Cel (cea, cei, cele)* – schiţă morfosintactică». *Cercetări de lingvistică* 1-2: 191-203.
— (1997-1998): *Probleme controversate de gramatică românească*. Curs ţinut în cadrul programului de Studii Aprofundate de la Facultatea de Litere. UBB. Cluj-Napoca.
MOESCHLER, Jacques; REBOUL, Anne (1999): *Dicţionar enciclopedic de pragmatică*. Cluj: Echinox.
POTTIER, Bernard (1992): *Théorie et analyse en linguistique*. Paris: Hachette.
TARABA, Ján (1983-1984): «Quelques principes pour l'etude du semantisme des cas du latin classique». În: *Graecolatina et Orientalia*, (Bratislava), XV-XVI, pp. 75-96.
— (1985-1986): «Valeurs d'ensemble des cas et roles semantiques (avec application aux nominatifs et accusatifs latins)». *Graecolatina et Orientalia* [Bratislava] XVII-XVIII: 67-87.
VASILIU, E. (1952): «Problema articolului şi a funcţiilor sale în limba română». *Limba română* 1: 32-36.
VIANU, Tudor (1968): *Studii de stilistică*. Ediţie îngrijită, cu studiu introductiv de Sorin Alexandrescu. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică.
VRĂJITORU, Ana (1995): «Valorile categoriale dezvoltate la articolele hotărât şi nehotărât la substantivele comune ale limbii române». *Limba română* 1-2: 3-7.

BDD-A5219 © 2003 Romania Minor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:36:10 UTC)